

М.М. Изат¹, С.Қ. Ошақпаева¹, К.Н. Жаппасбаева¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРҒА ДАМЫТУШЫ ОЙЫННЫҢ ТИГІЗЕТІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘСЕРІ

Аңдатпа

Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың психологиялық даму ерекшеліктерін ескере отырып, дамытушы ойынды дұрыс бағытта қолдану қарастырған. Психологтар мен педагогтардың жүргізген зерттеу жұмыстарын негізге алып, бала өмірінде ойынның маңызы көрсетілді. Дамытушы ойында дербестік, бастамашылық, ұйымшылдық сияқты қасиеттер қалыптасады, шығармашылық қабілеттер дамиды, ұжыммен жұмыс істей алады. Осының бәрі болашақ бірінші сынып оқушысына қажет.

Кілт сөздер: психологиялық даму, балалық шақ, дамытушы ойын, мінез-құлық.

Изат М.М.¹, Ошақпаева С.Қ.¹, Жаппасбаева К.Н.¹

¹Казахский Национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ РАЗВИВАЮЩЕЙ ИГРЫ НА ДОШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

В статье рассмотрено использование развивающей игры в правильном направлении с учетом особенностей психологического развития дошкольников. На основе проведенных психологами и педагогами исследовательских работ было показано значение игры в жизни ребенка. В развивающей игре формируются такие качества, как самостоятельность, инициативность, организованность, развиваются творческие способности, умение работать в коллективе. Все это нужно будущему первокласснику.

Ключевые слова: психологическое развитие, детство, развивающая игра, поведение.

Izat M.M.¹, Oshakpaeva S.K.¹, Zhabasbayev K.N.¹

¹Kazakh national pedagogical University named after Abai,
Kazakhstan, Almaty

PSYCHOLOGICAL IMPACT OF EDUCATIONAL GAMES ON PRESCHOOLERS

Abstract

The article considers the use of educational games in the right direction, taking into account the peculiarities of the psychological development of preschoolers. On the basis of the research works conducted by psychologists and teachers, the importance of the game in the child's life was shown. In the educational game, such qualities as independence, initiative, organization are formed, creative abilities are developed, and the ability to work in a team. All this is necessary for a future first-grader.

Key words: psychological development, childhood, developing game, behavior.

Ойын – балалар үшін еркін әрекет, бала бұрын өзінің мінез-құлқын басқаруға және жалпы қабылданған ережелер мен нормаларға сәйкес оны реттеуге үйренетін эмоциялар билігінде

болады. Ойында еркіндік өзіне жүктелген рөлдері бар. Ойын баланың мінез-құлқын ғана емес, сондай-ақ оның ішкі өмірін де реттейді. Ойын-мектепке дейінгі балалар үшін ең тартымды қызмет.

Баланың дамуы өзіне тән психикалық даму заңдылықтары бойынша жүреді, ал мектеп типі бойынша оқуды ерте бастау арқылы дамытуды жылдамдату әрекеті, балалардың бұрмаланған дамуына, олардың психикалық денсаулығының нашарлауына әкеп соғады, бұл жағдайда балалардың мектепте оқуға жаппай дайын еместігі байқалады. Сондықтан балаларды мектепте оқуға мақсатты түрде даярлау есебінен олармен сабақ өткізу түрінде оларды мектеп азаматына үйрететін балалық шақтың сақиналы кезеңін қысқарту орынсыз. Дамытушы ойын – бұл әлеу-меттік мәні бар күрделі жүйемен негізделетін, өмірдің әрбір сатысында өзіндік мәні бар негіз.

Біз дамытушы ойын туралы және оның мектепке дейінгі баланың дамуындағы рөлі туралы айтқан кезде, мұнда екі негізгі мәселе тұр. Дамыту ойындарының дамуы туралы бірінші сұрақ, дамыту ойындарының шығу тегі туралы сұрақ, оның екінші сұрақ – бұл іс-әрекет дамуында қандай рөл атқарады, бұл ойын мектепке дейінгі жастағы баланың даму формасы ретінде білдіреді. Ойын жетекші немесе осы жастағы баланың қызметінің басым түрі бола ма?

Дамытушы ойын арқылы және ойында баланың санасы біртіндеп өмір сүру жағдайының өзгеруіне, құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынасқа дайындалады, болашақ оқушыға қажетті жеке тұлғаның қасиеттері қалыптасады. Дамытушы ойында дербестік, бастамашылық, ұйымшылдық сияқты қасиеттер қалыптасады, шығармашылық қабілеттер дамиды, ұжыммен жұмыс істей алады. Осының бәрі болашақ бірінші сынып оқушысына қажет.

Мектепке дейінгі балалық шағында болған формадағы ойын өзінің даму мәнін жоғалтады және біртіндеп оқу және еңбек қызметімен ауыстырылады, оның мәні бұл іс-әрекет түрлері ойынға қарағанда, жай ғана белгілі бір негіз әкелетін, белгілі бір мақсатқа ие. Мектепке даярлық топ балалары үшін оқу үрдісінде ойындар үлкен қызығушылық тудырады. Бұл ойын баланың өз қабілеттерін тексеруге және дамытуға мүмкіндік беретін, оны басқа балалармен жарыстарға қосатын ойлауға итермелейтін ойындар.

Мектепке дейінгі жастағы балалармен осындай ойындарға қатысуы олардың өзін-өзі растауына ықпал етеді, табандылықты, табысқа ұмтылуды және түрлі уәждемелік қасиеттерді дамытады. Мұндай ойындарда жоспарлау, болжау, табысқа жету мүмкіндігін өлшеу, баламалар-ды таңдау бойынша әрекеттерді қоса алғанда, ойлауын жетілдіріледі.

Ойын стихиялық емес, тәрбие процесінде қалыптасады. Баланың дамуына қуатты ынталан-дыру бола отырып, ол ересектердің әсерінен қалыптасады. Баланың пәндік әлеммен өзара іс-қимылы барысында ересектердің қатысуымен міндетті түрде, өзара іс-қимылды дамытудың белгілі бір кезеңінде балалар ойыны пайда болады [1].

Осы қабілеттің дамуының қозғаушы күші, оның ішкі құрылымы мен мазмұны туралы мәселе заңды түрде туындайды. Психикалық даму көздерін анықтау және зерттеу кезінде біз адамның мәні жеке адамға тән абстракт емес. Өз шындығында ол барлық қоғамдық қатынастардың жиынтығы бар. А.С. Арсеньев «бұл тұрғыдан тарих қарым-қатынас формаларының даму үрдісі ретінде де ұсынылуы мүмкін». Бұл дегеніміз, психикалық даму тарихы, және онто-генездегі тұлғаның қалыптасуының барлық процесі қарым-қатынас формаларының өзгеруі ретінде ұсынылуы мүмкін. Психологияда белгіленген онтогенездегі жетекші іс-әрекеттердің ауысуы баланың қоршаған адамдармен қарым-қатынас формаларының ауысуы ретінде түсіндіру мен жария етеді.

Балалар үшін ерекше рөлді мойындаған аса көрнекті австриялық психолог, психиатр және невролог З.Фрейд, одан кейін оның қызы – А.Фрейд ойында баланың жеке тұлғасының қорға-ныш механизмін көрді. Бала өз ойын, – деп ойлаған ғалым – бала өзінің жеке уайымдарын қайталайды, ол әуел бастан өзіне тән көңіл-күй мен өмірде байқалатын қиын жағдайларға деген қажеттілікті шектейді [2]. Г.В. Плеханов ойын қызметінің шығу тегі және еңбек үшін материалистік түсінік негіздерін жүйелі түрде әзірледі. Г.В. Плеханов өзінің

«мекен-жайсыз хаттарында» тезисті дәйекті түрде қорғады, оған сәйкес тек пән қызметінің нәтижелері бойынша ойындар пайда болады және тек рөлдік мінез-құлық балаларға осы қызметтің қандай да бір тәжірибесін толық көлемде коммуникативті меңгеруге мүмкіндік береді. Г.В. Плеханов бойынша, ойын – бұл бір мезгілде ақыл-ой, қиял, сұлулық және әлеуметтік пайдалылық тән қызмет. Осылайша, ол алғашқылардың бірі болып балалар ойынының әлеуметтік табиғаты туралы сұрақ қойды. ХХ ғасырдың екінші жартысында американдық психолог және психиатр Э.Л. Берн идеясының таралуына ие болды, ол транзакциялық және сценарийлік талдаудың әзірлеушісі бола отырып, ойын феномені «...қайталанатын, кейде сыртқы шындыққа ұқсайтын, бірақ жасырын уәждемеге ие бір тектес транзакциялардың жиынтығы ...» ретінде қарады. Балалар ойынының мәселелерін әзірлеуге белгілі психолог, балалар мен педагогикалық психо-логиядағы ерекше бағыттың авторы Д.Б. Эльконин үлкен үлес қосты. Ол онтогенездегі ойынның пайда болу мәселелерін, ең алдымен, оның мектепке дейінгі жастағы дамуын зерттеумен айналысты. Ол ұсынған балалардың психикалық дамуының жас кезеңділігінің контекстінде (Л.С. Выготский және А.Н. Леонтьева еңбектерінің негізінде) мектепке дейінгі бала үшін жетекші рөлдік ретінде-соңғысының дамуының табиғи және мақсатқа сай детерминанты ретінде, оның психикалық функциялары мен қоршаған ортаны тану тәсілдерін ерекше атап көрсете отырып, қызметтің ойын түрін ерекше атап өтті. Д.Б. Эльконин рөлдік ойынының басым мәні бала осы ойын барысында оның қоршаған әлеуметтік шынайылығын моделдейді:

«... ересек адамның рөлін өзіне алады және оның өмірін, қызметін және басқа адамдарға қарым-қатынасын ойната отырып, онымен бірге ортақ өмір сүреді...», басқаша айтқанда, әлеуметтен-діріледі. Кеңес ғылымында оның оқушысы – В.В. Давыдовтың көзқарасы да кеңінен таралды. Мектеп жасына дейінгі баланың өміріндегі ойын түрінің басым мәні туралы өзінің тәлімгерімен келісе отырып, ол соңғысын тікелей оқыту қажеттілігін атап өтті. Бұл ретте қойылған міндеттерді шешу В.В. Давыдов ойын мен оқу-жаттығу элементтерін сауатты үйлесімде көрді: «мектепке дейінгі балаларды тәрбиелеуде оңтайлы табыстарға қол жеткізуге болады, оларды танымға алып келеді. Алайда, мұны ойнату керек. Барлық танымдық мәліметтер мен іскерліктер мектеп жасына дейінгі балалардың ойында басым болуы тиіс», – деп ол дамыта оқыту концепциясы арқылы ойын технологияларын қолдануды өзектендіруге жақындады. Алғашқылардың бірі отандық ойын теориясын және басқа да көрнекті кеңестік философ және психолог –

С.Л. Рубинштейн, жеке психологиялық мектептің негізін қалаушы. Ол «ойында баланың әлемге әсер ету қажеттілігі қалыптасады және көрінеді» деп ойлады, - ойын қызметін баланың қоршаған ортамен байланысына үнемі ойластырылған рефлексия ретінде қарады, сол арқылы соңғысы. Яғни, зерттеуші көзқарасындағы екпін баланың белсенділігі аймағына айтарлықтай ығыстырылды. Сонымен, балаға арналған ойын-бұл өте маңызды, және осындай басшылықты жүзеге асыру ересектерге арналған проблеманы құрайды деп отандық психолог А.С. Спиваков-ская атап өтті. Сондай-ақ, Д.Б. Эльконина көзқарасын бөлісе отырып мектепке дейінгі баланың ойын әрекетінің жетекші түрі туралы, ол оның соңғы психикалық дамуына көп қырлы әсерін атап өтті. «Ойыннан тыс баланың толыққанды адамгершілік және ерік дамуына қол жеткізе алмайды, ойыннан тыс жеке тұлғаны тәрбиелеу жоқ». «Ойын психологиялық мәселе ретінде ғылыми ой үшін әлі де көп фактілер береді, осы салада ғалымдарды ашу керек» .

Атақты психолог ғалымдары Л.С. Выготский, А.И. Леонтьев, А.С. Запорожец, Л.Д. Венгер, Д.Б. Эльконин, А.Р. Лурия, В.П. Беспалько, В.В. Давыдов, т.б. зерттеушілердің еңбектерінде мектеп жасына дейінгі балалардың жеке басының қалыптасуына әсер ететін әртүрлі іс-әрекет-тердің ішіндегі ең маңыздысы шығармашылық белсенділіктің сапалығына назар аударады [3] .

Кез келген тапсырмада мектепке дейінгі балалардың назары түпкі мақсатқа, қызмет нәтиже-сіне, оны орындау тәсілдеріне бағытталған. Бұл бір жағынан балалар психикасының жас ерекше-ліктерімен, екінші жағынан – оқу қызметінің қалыптаспауымен түсіндіріледі. Баланың ойлау іс-әрекетінің пайда болуы және түсініктерді қалыптастыру үшін оларды қандай да бір тапсырманы орындау тәсілдерін ұғыну қажет. Бұл балалардың оқу іс-әрекетін

жүйелі қалыптастырған жағдайда жүріп отырады. Баланың санасын қызметтің түпкілікті нәтижесінен оны орындау тәсілдеріне қайта бағдарлау олардың өз іс-әрекеттерін түсінуіне алып келеді. Осылайша,

мектепке дейінгі балаларды оқу тапсырмасын орындау тәсілдерімен және олардың ойлау қызметін жетілдіруге ықпал етеді [4].

Балалардың ақыл-ой және жан-жақты дамуында қызықты дамыту ойындары, міндеттері, ойын-сауықтары үлкен маңызға ие. Олар балалар үшін қызықты, оларды эмоционалдық жаулап алады. Ал тапсырмаға қызығушылық негізделген жауап іздеуді шешу процесі ойдың белсенді жұмысынсыз мүмкін емес. Бұл ережемен және балалардың ақыл-ой және жан-жақты дамуын-дағы қызықты міндеттердің мәні түсіндіріледі. Ойындар мен жаттығулар барысында балалар өз бетінше шешім іздеуді меңгереді. Тәрбиеші балаларды соңғы нәтижеде шешімді (дұрыс немесе қате) жүргізетін қызықты міндеттерді талдау схемасымен және бағытымен ғана қаруландырады. Дамытушы ойындар ой, логика, кеңістіктік қиял, математикалық, конструкторлық және басқа да қабілеттер мен ойлау тәсілдерін дамытуға ықпал етеді [5]. Ең бастысы шығармашылық: бала әр түрлі тапсырмаларды орындай отырып, көптеген жаңалықтарды жасап, өз бетінше, шығармашылық ойлауға үйретеді. Мұндай ойындармен ойнауды ерте жастан бастауға болады. Тапсырма-сатылар өз "деңгейіне" дейін өз бетімен көтере отырып, қабілеттерінің дамуына алдын ала дамытуға жағдай жасайды, бала анағұрлым табысты дамиды.

Дамытушы ойындар мазмұны бойынша әр түрлі; олар барлық ойындар сияқты мәжбүрлемейді және еркін шығармашылық атмосферасын жасайды. Дамытушы ойында бала өзін ұжым мүшесі ретінде сезініп, өз жолдастарының әрекеттері мен іс-әрекеттерін әділ бағалай бастайды. Тәрбиешінің міндеті-сезімдер мен іс-әрекеттердің ортақтығын туындататын, балалар арасын-дағы достыққа, әділдікке, өзара жауапкершілікке негізделген қарым-қатынастарды орнатуға ықпал ететін мақсаттардың назарын аудару. Дамытушы ойын-баланың ақыл-ой тәрбиесінің маңызды құралы. Мектепке дейінгі ұйымда және үйде алған білім ойында практикалық қолдану мен дамуды табады. Өмірдің әр түрлі оқиғаларын, ертегілер мен әңгімелерден эпизодтарды ойнай отырып, бала не туралы оқығанын және айтқан нәрселерді көріп, ойлайды; көптеген құбылыстардың мағынасы, олардың мәні оған түсінікті болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Mektepke dejingi tərbiə men oқutudың үlgilik oқu baғdarlamasy, 2016 zh.*
2. *Vygotskij L.S. Igra i ee rol' v psihicheskom razvitii rebenka doshkol'noe obrazovanie (Pr.). – 2005. – №5.*
3. *Izgarshəva V.M. «Balabaқshaza arnalzan ojynshyқtar men құraldar». – Almaty: «Mektep», 2000 zh.*
4. *Gorbatenko T.I. Osobennosti podrazhaniya detej doshkol'nogo vozrasta // Doshkol'noe vospitanie. – 1957. – № 3. – S. 25-32.*
5. *Gabbasov S. Pedagogika men psihologiya nepzderk. – Almaty, 2012. – 94, 281-293 b.b.*
6. *Kenzheahmetuly S. Ylttyk ədet-əұryptyң bizge bejməlim 220 Tүpi. – Almaty: «Sanat», 1998.*
7. *Ushakova O.S. Celostnyj pedagogicheskiy process kak ob"ekt professional'noj deyatel'nosti uchitelya. – M., 1996.*
8. *Blonskij P.P. «Fylymi psihologiya ocherkteri”. – M.: Znanie, 1921. – 78 s*

